

REFLEXIONS SOBRE LES FESTES D'ELX*

Joan CASTAÑO I GARCIA
Biblioteca Municipal «Pere Ibarra» (Elx)

Tradicionalment, el cicle festiu il·licità, com és propi en el nostre àmbit cultural i encara que en els últims anys ha experimentat nombrosos canvis, és un cicle cristià i un cicle agrari. És a dir, que té les seues fites fonamentals en els moments especials marcats pel calendari de l'agricultura i les estacions de l'any, les quals la tradició ha fet coincidir amb les principals festes cristianes: Nadal en el solstici d'hivern, Setmana Santa i Pasqua en l'equinocci de primavera, Sant Joan en el solstici d'estiu, el punt culminant del cicle en el moment de l'acabament de la recol·lecció de la collita, dedicat a l'Assumpció de la Mare de Déu, etc. Aquests moments anyals, cal completar-los amb festes menors i més puntuals, com les gremials, que tenien més o menys importància segons el poder econòmic del gremi en qüestió, o les festes de barris i carrers, etc.¹

D'altra banda, l'estructura general d'aquestes festes era prou comuna i estava marcada clarament per la cultura valenciana: una festivitat religiosa a l'església que podia complementar-se amb una processó, porrats al voltant del dia festiu, cordades de foc en els carrers, música i balls, etc. Tota un altra història és, com veurem tot seguit, la *Festa* per antonomàsia, la d'agost, per la supervivència des de la baixa Edat Mitjana de la representació d'un *Misteri* assumpcionista i un seguit d'actes que, d'altra banda, eren prou freqüents en nombrosos pobles de l'antiga corona d'Aragó, com evidencien els documents que, cada dia més, van recuperant els investigadors.

⁵⁰ C. LLORCA BAUS, *op. cit.* p. 142.

⁵¹ Arxiu sobre història oral de l'illa de Tabarca, Antoni MAS I MIRALLES, material inèdit.

⁵² Diari *Información*, dimecres, 22 de març de 2000, C5.

*Aquest text té el seu origen en una conferència pronunciada al

Festes menors

Iniciarem el nostre recorregut festiu per les festes menors, algunes de les quals han sobreviscut fins als nostres dies.²

En primer lloc podem parlar de les festes de barri, entre les quals destaquen, fonamentalment, les de Sant Pasqual al Pla i les de Sant Joan al Raval o antiga Moreria. Són festes que encara conserven una part important del seu sentit comunitari, ja que se celebren en dos dels barris més antics de la ciutat.

En el cas de la festa de Sant Pasqual, desenvolupada al voltant de l'antic convent de Sant Josep -on l'any 1564 va prendre els hàbits el sant franciscà- podem manifestar que és la celebració que millor ha sabut conservar l'estructura i els elements característics de les festes de barri tradicionals. En el passeig del Xilindró, que s'obri davant de la porta del convent (avui dit dels Reis Catòlics), s'organitza una petita fira amb parades de productes tradicionals -torrats, confitures, gaiates, etc.- que últimament s'han vist desplaçades per llocs de venda més convencionals: roba, petits electrodomèstics, quadres, etc. L'ornamentació dels carrers per part dels veïns, la rifa del *borrego* que recorda l'ocupació ramadera del sant, la processó desenvolupada el diumenge següent al 17 de maig, el cant dels goigs tradicionals a la imatge de sant Pasqual i el llançament d'un castell de focs artificials que culmina la festivitat són elements tradicionals que donen continuïtat, any rere any, a la celebració.

En aquest sentit, hem d'indicar que la popularitat d'aquest sant i de la seua festivitat queda remarcada si tenim en compte que, en el segle XIX, hi ha notícies d'una celebració doble de la seua festa: en el convent de Sant Josep ja esmentat i també en el carrer Pont dels Ortissos, ja que en una casa d'aquest carrer Sant Pasqual tancava els seus ramats quan pernoctava a Elx procedent del seu convent d'Orito. D'altra banda, també s'ha conservat a la ciutat com a tradicional el costum de fer una romeria a peu fins a la coveta d'Orito, a Monfort, per venerar el lloc on visqué el sant franciscà una part de sa vida.³

La segona d'aquestes festes, la de Sant Joan, que marca l'inici de l'estiu, sempre estigué assenyalada per la realització de fogueres, en que es cremaven simbòlicament les coses velles i es purificava la vida, i pels rituals populars i màgics com el de passar la nit -la més curta de l'any- a l'aire lliure.

Pel que fa a les festes gremials (recordem que els gremis eren petites associacions laborals en que es reunien tots els artesans del mateix ofici i que van ser dissolts durant el primer terç del segle XIX), encara que tenim constància de diferents celebracions al llarg de la història, com per exemple, les de Santa Maria Magdalena, patrona dels sastres; la Mare de Déu dels Àngels, patrona dels obrers; Sant Josep, patró dels fusters; o,

Casal Jaume I d'Elx, el 17 de desembre de 1998.

¹ Una primera aproximació al cicle festiu il·licità pot veure's en el nostre llibre *Fiestas y tradiciones de Elche*, Alacant, diari *Información*, 1993.

² Deixarem de banda les festes de caràcter extraordinari que, al llarg dels segles XVII i XVIII, se celebraren a Elx amb motiu d'inauguracions d'obres monumentals o comunitàries, o per la beatificació o canonització d'algun membre de les comunitats religioses que tenien convent a la ciutat: Veg. J. CASTAÑO GARCIA, «Algunes festes extraordinàries en l'Elx del segle XVII», *Pobladores de Elche*, 15,

més recentment, Sant Isidre, patró dels llauradors, etc., sens dubte la celebració d'aquest tipus més assenyalada durant molt temps ha estat la de Sant Antoni, patró dels espardenyers. I això, naturalment, per la gran força que des de l'últim terç del segle XIX tingué la indústria espardenyera a la ciutat.⁴

Encara que originàriament el patró dels artesans espardenyers va ser sant Onofre, ja el 1684 va ser nomenat sant Antoni del porquet el protector d'aquesta indústria i s'organitzava una romeria a la seua ermita, construïda des del segle XV a l'eixida de la població, en el camí d'Alacant. I, com diem, serà en el segle XIX, quan aquesta romeria prendrà una força especial per a tota la població. Una descripció de la festa de 1845 ens indica:

...El clero de Santa María acostumbraba todos los años, la víspera del día del Santo, a dirigirse a la ermita, y cantaba solemnes vísperas y en el día siguiente celebraba misa y sermón, por cuya razón se les abonaba a cada uno de los clérigos la porción de un real corriente en cada uno de dichos días. A este efecto, salía por la mañana el gremio de alpargateros y rastrilladores y llevaban a San Antonio en procesión con música y dulzaina, y le dejaban en la ermita por toda la octava, en que se celebraban dos abundantes «porrats», a saber: uno en el día del Santo, y otro en el domingo inmediato a los cuales concurría lo más escogido del pueblo, infinitos labradores y gentes de todas clases con carruajes, caballos ricamente enjaezados, y muchos lo hacían a pie por vía de paseo. Algunos años se disparaba un castillo de fuegos o girándula, que servía de mayor estímulo a las gentes para su concurrencia...⁵

Aquesta important celebració va decaure en els anys cinquanta del nostre segle, alhora que la indústria de l'espardenya experimentava un retrocés, i va ser substituïda en popularitat per la de Sant Crispí, patró dels sabaters, que la va copiar pel que fa al seu esquema i principals elements integradors (porrat, romeria, ermita, etc.). Finalment, la festa de Sant Antoni del porquet ha estat recuperada en els últims temps, però ja com a la festa del barri de Sant Antoni, edificat prop de l'ermita d'aquesta advocació, i amb la barreja entre elements aliens a la nostra tradició i d'altres propis.

Setmana Santa i Pasqua

Una altra celebració comunitària, en què es detecta una forta presència gremial en la seua creació i posterior desenvolupament, és la de Setmana Santa.⁶

Ja el 1581 es va fundar l'anomenada Confraria de la Sang de Crist, segons les paraules de Cristòfol Sanç (1621):

En esta casa y iglesia del Hospital está fundada una Cofradía de la Sangre de Nuestro Señor Jesucristo; esta Hermandad y Cofradía

(Elx, agost de 1993), p. 23-30, i «Una introducció a l'art efímer a Elx en els segles XVII i XVIII», *Festa d'Elx*, 46, (Elx, 1994), p. 41-61.

³ Veg. J. CASTAÑO, *Les festes de Sant Pasqual Bailon a Elx*, Elx, Ajuntament, 1999.

⁴ Veg. J. CASTAÑO, «Los gremios ilicitanos y sus fiestas patronales», *Nuestras Tradiciones*, 1, Elx, 1984, p. 51-110.

se junta cada un año Viernes Santo y hacen su procesión de disciplinantes y pasos de la Pasión con muchas luces y vestas, que imagino es una de las de más devoción del Reino.⁷

L'esmentada Confraria tenia com a seu, com hem vist, la capella de l'Hospital de Caritat de la vila. Aquest hospital era al carrer Major de la vila murada, prop de l'ermita de Sant Sebastià, on actualment hi ha la Casa de la Festa. Posteriorment, per tal d'eixamplar les sales i dependències del centre sanitari, va ser traslladat a un ampli edifici situat a la Corredora, vora el convent de l'Encarnació de les monges clarisses -l'actual Glorieta-, que també posseïa accés pel carrer posterior, denominat carrer Hospital. En aquest edifici es mantingué fins a l'any 1841, en què fou traslladat al convent desamortitzat de Sant Josep, al Pla. També a l'hospital de la Corredora va existir una capella dedicada a la Sang de Crist, on es veneraven tres figures de Jesús en moments diferents de la seua Passió: Jesús lligat a la columna, l'*Ecce-Homo* i Jesús Natzaré amb la creu. Aquestes imatges formaven els primers passos de la nostra Setmana Santa i més tard s'hi va unir la Mare de Déu de la Soledat, patrona dels nobles d'Elx, que es venerava en una de les capelles laterals de l'església de Sant Salvador.

Les notícies sobre aquestes primitives processons són força escasses fins al segle XVIII, en què ja apareixen algunes referències. Així, el 1773 sabem que la processó del Divendres Sant eixia a les quatre de la vesprada, ja que era preceptiu que tornara abans de la caiguda de la nit, per tal d'evitar qualsevol tipus de gresca propiciada per l'escassa il·luminació dels carrers.

En la visita pastoral feta als temples il·licitans el 1778 pel bisbe d'Oriola Josep Tormo, el prelat va reconèixer les imatges de Setmana Santa en l'hospital i va ordenar que foren traslladades de lloc: concretament, a les grans fornícules preparades en el deambulatori de l'església de Santa Maria, la construcció de la qual conclouïa en aquells anys. El manament episcopal diu, entre altres coses:

...Y por quanto Su Ylustrísima avia encontrado que las ymágenes de Jesús en la columna, el Exe homo y el de la cruz a cuestras de la misma cofradía de la Sangre de Cristo que estavan en la hermita del Hospital y sirven para la procesión del Viernes Santo, no están con el debido aseo y adorno de modo que puedan los fieles venerarlas, mandó que para lograrlo todo, se coloquen en los nichos del trassagrario de la parroquial yglecia de Santa María, adornándolos con christales correspondientes...⁸

El trasllat va ser dut a terme el dia 8 d'agost de 1779, mitjançant una solemne processó des de l'hospital fins a Santa Maria. A aquesta desfilada religiosa acudiren el vicari forà de la vila, el clergat de l'església de Sant Salvador -a la jurisdicció parroquial del qual pertanyia l'hospital-, i la corporació municipal.

⁵ *Colección de noticias antiguas y modernas pertenecientes a la Villa de Elche* [Manuscrit de LLORENTE], Elx, 1845, vol. II, p. 537-538.

⁶ Veg. J. CASTAÑO, *La Setmana Santa a Elx*, Elx, Ajuntament, col. «Temes d'Elx», 6, 1992.

⁷ Cristòfol SANÇ, *Recopilación en la que se da cuenta de las cosas ancí antiguas como modernas de la ínclita villa de Elche* [Ms. de 1621 conservat a l'Arxiu Històric Municipal d'Elx].

De la documentació conservada sobre la nostra Setmana Santa es desprén, com hem indicat, una important intervenció gremial, igual que succeïa en moltes altres facetes de la vida local. Eren els gremis, vertadera representació d'una de les forces socials d'Elx, els que mantenien els distints passos i els portaven en la processó. Aquests gremis s'englobaven tots en l'esmentada Confraria de la Sang de Crist, que era dirigida per un majordom i assessorada per un prior o conseller religiós.

De fet, les friccions entre els diferents estaments socials -clergat, noblesa, gremis, Consell, etc.- s'evidencien també en aquestes manifestacions públiques. Per exemple, el 1785 els membres de la noblesa local, que també pertanyien a la Confraria de la Sang, manifestaren que des de mitjan segle XVIII no acudien en forma de cos a la processó del Divendres Sant. Tan sols hi mantenien l'assistència els quatre portadors del seu pas de la Mare de Déu de la Soledat i un altre noble encarregat de dur l'estendard negre que obria la desfilada religiosa. El motiu d'aquesta desavinença radicava en el decret episcopal de Joan Elies de Terán, a través del qual s'ordenava que acompanyaren aquests nobles, al costat del seu pas, el clergat parroquial de Sant Salvador, com també la cúria eclesiàstica d'Elx. Els nobles es van sentir agreujats en el seu privilegi de portar en exclusiva la seua patrona i deixaren d'acudir a la processó. Passats uns trenta anys, decidiren escriure al nou prelat, el bisbe Tormo, perquè aquest restablira l'antic costum. La lletra redactada pels nobles ens informa, a més, d'alguns detalls de l'organització de la Setmana Santa a Elx: la majordomia de la Confraria de la Sang de Crist corresponia, fins al 1768, als responsables de cadascun dels quatre trons que componien la processó i ocupaven el càrrec de forma rotativa; i eren tres nobles els qui obrien la marxa de la desfilada del Divendres Sant portant la bandera o l'estendard negre, un costum que encara es manté actualment en els tres personatges que duen i, posteriorment trenquen, el *guió* negre davant el pas de la Mare de Déu de les *Bombes*.

La resolució del bisbe Tormo, a banda de retornar els seus drets als nobles, modificava significativament el punt d'eixida de la processó elxana, en dir:

...que la procesión que se haze por la Cofradía del Santísimo Christo de la Sangre, que asta el presente a salido del ospital de la mesma villa, en lo sucesivo se forme en nuestra parroquial iglesia de Santa María adonde se hallan colocadas las santas imágenes de Christo Señor Nuestro en sus respectivos pasos en los nichos y altar del trassagrario...⁹

Va ser a partir del 1785, doncs, quan la processó de Divendres Sant començà a organitzar-se en l'església de Santa Maria i abandonà de manera definitiva l'hospital de la vila com a punt de partida. A més, el prelat de la diòcesi deixava clara la seua postura quant a la presidència

Editat, amb pròleg de Juan Gómez Brufal, sota el títol

eclesiàstica d'aquesta desfilada: hi devia actuar el prior de la Confraria, encara que aquest havia de ser nomenat entre el clergat de l'església de Santa Maria. La basílica actual quedava, d'aquesta manera, totalment lligada a l'organització de la celebració pública de la Setmana Santa de la població. Un lligam preeminent que ha perdurat fins als nostres dies.

Ja en el segle XIX, concretament el 1810, van ser ampliadades les processons de Setmana Santa. En aquell any va ser creat el trasllat processional del Dimecres Sant, en el qual era portada la imatge de la Mare de Déu dels Dolors des de l'església de Sant Salvador fins a la de Santa Maria, tal com s'ha mantingut fins a l'actualitat. Aquest trasllat processional, com d'altres creats en anys posteriors, s'expliquen per ser Santa Maria, com hem vist, el punt assenyalat per a l'eixida i la tornada de la processó del Divendres Sant.

En aquesta època, la *trencada del guió* es feia en la plaça de la Mercè, la més important de la ciutat burgesa, on tenien lloc les cerimònies més assenyalades com, per exemple, la proclamació de la Constitució del 1812. Aquesta *trencada del guió*, una estranya cerimònia en què s'entreueuen alguns elements de caràcter feudal, es feia al final de la processó, enmig de tots els passos reunits i davant del de la Mare de Déu de la Soledat. L'acte s'iniciava amb les reverències de totes les insígnies i banderes de cadascun dels passos -recordem que eren sufragats pels gremis- davant de la Mare de Déu, patrona dels nobles. I, finalment, el trencament del pal del guió pels nobles mateixos, possiblement com un simbolisme de la futura resurrecció de Crist i, per tant, d'una ruptura del dol. Posteriorment, el poble li donà a la cerimònia un valor d'auguri de bon any de collita, si el guió es trencava tot just començar i sense cap ajuda.

En els anys centrals del vuit-cents, la Setmana Santa il·licitana experimenta una nova evolució amb la creació de noves confraries i nous passos sorgits en el si d'agrupacions laborals o altres conjunts d'il·licitans. Així van ser creades les confraries del Sant Sepulcre (1852), de l'Oració de Jesús en l'hort (1854), del Davallament de la creu (1856) i, anys després, les de Sant Joan i la Mare de Déu, la Samaritana i la Caiguda de Jesús (1864), i la Negació de Sant Pere (1865).

Precisament la incorporació d'aquest nous passos a la desfilada processional del Divendres Sant va fer sorgir, entre els responsables d'aquesta, alguns dubtes quant a l'ordre que havien de seguir els trons. El 6 de març de 1864 tingué lloc una reunió entre els clavaris de les diferents confraries, el batlle de la ciutat i l'arxiprest il·licità. En aquesta reunió es va tractar l'ordre dels passos en la processó i, també, el fet de voler incorporar imatges que no havien estat beneïdes com les restants. Per tal com no era possible arribar a un enteniment entre les diferents parts afectades, es va decidir escriure al prelat de la diòcesi, Pere Maria Cubero. El bisbe, per mitjà del seu mestre de cerimònies, va manifestar

la necessitat que totes les imatges adquiriren les oportunes llicències eclesiàstiques per a ser venerades públicament i, pel que fa a l'ordre que calia seguir, va indicar:

...alegando que la Iglesia Católica es fiel observadora de la doctrina de Jesucristo y también haciendo referencia a la tradición, a los Concilios y la opinión sobre ello de los Santos Padres, viene a señalar que deben guardar el orden sucesivo, según se empezó y consumó la pasión del Salvador, poniendo por ejemplo cuanto se contempla en las estaciones del Vía Crucis. Todo ello, sirve para hacer más contemplativas las procesiones viniendo con ello a exponer a los fieles en cuadros inanimados cuanto los evangelistas y expositores sagrados nos han legado en sus escritos sobre los padecimientos del Salvador del mundo.¹⁰

I, com recordareu, aquest ordre dels passos s'ha mantingut a Elx fins fa uns vint anys, moment en què la creació d'una gran quantitat de passos nous -que quasi han quadruplicat el nombre del que desfilen en la nostra Setmana Santa- ha fet impossible de mantenir.

L'aparició d'aquestes noves confraries del segle XIX va fer necessària també l'ampliació dels trasllats processionals en els dies anteriors al Divendres Sant, per tal que els passos pogueren reunir-se en l'església de Santa Maria. D'aquesta manera, aquestes desfilades preliminars s'organitzaren en Dilluns Sant, Dimarts Sant i Dimecres Sant.

I amb aquesta estructura i aquest nombre de passos aproximat -uns dotze-, es va mantenir la nostra Setmana Santa -llevat del període de la Guerra Civil- fins al final dels anys setanta. De tota manera, hem d'aclarir que, seguint la concepció del nostre àmbit cultural pel que fa a aquestes celebracions, les desfilades de la Setmana Santa eren petites, com d'estar per casa, sense massa pretensions, perquè les fites fonamentals de la nostra celebració eren el Diumenge de Rams i el Diumenge de Pasqua, com també la festivitat de la Mona en els dies posteriors.

Pel que fa al diumenge de Rams, podem dir que, atés el seu caràcter litúrgic, ja hi ha notícies sobre el seu desenvolupament al segle XIV, i que de l'any 1429 és una referència al comerç il·licit de palma blanca: concretament es tracta d'una anotació en l'acta del Consell en què s'informa que havien estat empresonats a València uns il·licitans que havien anat a vendre palma blanca per al Diumenge de Rams.

El Diumenge de Pasqua o Resurrecció se celebrava amb una processó des de 1531, a la qual es va incorporar posteriorment la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció. L'alegria dels il·licitans es posava de manifest -i s'hi posa- amb el llançament de milers d'al·leluies o paperets de colors amb la paraula *al·leluia* o *alegria* impresa. Aquest llançament, habitual en moltes poblacions a l'hora de tocar a Glòria en la celebració litúrgica del Dissabte Sant, es feia a Elx a l'interior de Santa Maria, quan en l'esmentat moment que solemnitzava la resurrecció de Crist es descobria el cambril

d'Excelencias de la villa de Elche, Elx, Llibreria Atenea, 1954, p. 127.

de la patrona, cobert des de la Setmana de Dolors. I, a l'endemà, es tornaven a llançar en la processó que recorria els carrers il·licitans.

I els dies següents, tenia lloc la celebració de la Mona amb la sortida massiva dels il·licitans als camps, per a tenir un contacte festiu i lúdic amb la naturalesa acabada de reviure, *ressuscitada* en la primavera que segueix la mort hivernal.

Tal com diem, però en els últims vint anys hem experimentat un seguit de canvis respecte a l'esquema, la composició i el desenvolupament de tota aquesta celebració. S'ha creat una gran quantitat de passos de Setmana Santa que, com comentàvem, pràcticament han quadruplicat el nombre existent. Les confraries han variat el seua esquema tradicional, és a dir, una única processó amb tots els passos el Divendres Sant en què, com assenyalava el bisbe Cubero, es mostraven d'una manera plàstica i consecutiva les diferents escenes de la Passió de Crist. I també s'han canviat les estructures de les confraries i els seus passos, sempre imitant pautes foranes, especialment andaluses, que es detecten clarament en l'ornamentació dels tabernacles, en l'aparició de nombroses imatges de la Mare de Déu amb diferents advocacions passionals, etc. En una paraula, s'ha desenvolupat de manera desmesurada la celebració, de manera que ja es planteja la modificació de la seua concepció a les nostres terres, marcada, fins i tot en el calendari escolar, pels Diumenges de Rams i de Pasqua, pels dies de Mona i pel seu perllongament al dilluns de Sant Vicent Ferrer, patró dels valencians. Amb la importància atorgada als primers dies de la Setmana Santa -que a casa nostra mai n'havien tingut des del punt de vista festiu i només contenien uns petits trasllats preparatoris-, estem avançant cap a la uniformització de la celebració amb la resta de l'Estat, en perjudi de la nostra celebració, tan tradicional, tan valenciana, dels dies de Mona.

La Festa d'agost

La fita fonamental dins el calendari festiu d'Elx és, sens dubte, la *Festa* d'agost, la *Festa* per excel·lència. I tot i que també als nostres dies està experimentant un seguit de transformacions i evolucions, encara manté les seues arrels medievals i, almenys per a una part important de la població, el seu significat com a acte comunitari, com a celebració festiva i tradicional dels il·licitans com a poble.¹¹

Segons els estudis realitzats al voltant de la *Festa*, aquesta té el seu origen en l'últim terç del segle XV, dins d'un auge de celebracions assumpcionistes que s'estén en aqueixa època per tota Europa. Les primeres notícies documentades sobre això estan datades en el primer quart del segle XVI. Concretament, la primera d'aquestes es troba recollida en un testament de l'any 1523, en què Isabel Caro manifesta que a sa casa posseïa una imatge de la Mare de Déu que, tots els anys, era

⁸ Arxiu de la Basílica de Santa Maria d'Elx [ABSME], *Visita pastoral del obispo José Tormo* (Sig. 10/6), 2 de gener de 1778.

traslladada a l'església de Santa Maria pels religiosos de la ciutat, en la vespra de l'Assumpció. Diu exactament el document:

...la qual imatge cascun any en lo dia de la gloriosa sua Assumpció, çò és, la vespra a hora de completes, ab solemne processó, tenint la dita imatge en cassa mia, en vellut molt arreat, la prenen tots los preveres e frares que.s troben en aquella jornada e la porten ab processó a l'església major de Senyora Senta Maria de la dita vila de hon se li fa grandíssima festa i solemnitat...¹²

Aquesta solemnitat coincideix en dates, en hora -després de completes-, en protagonistes -els religiosos d'Elx- i en altres circumstàncies amb la *Festa* o Misteri d'Elx.

De 1530 és una altra referència que ens parla ja d'un element emprat en l'escenificació i que podem identificar en algun dels artefactes aeris utilitzats en l'obra sacra. Concretament es tracta d'una petició del majordom de la Confraria de Nostra Senyora de l'Assumpció al Consell d'Elx, per a daurar la *cadira* en què cada any es fa l'Assumpció i perquè reste daurada per a major honra de la Verge.

Aquesta *Festa*, que segons alguns autors vingué a substituir en solemnitat la celebració medieval del Corpus Christi com a festa *municipal*, abastaria un relleu important i atreia molts forasters que venien dels pobles de les rodalies i dels antics Regnes de València i Múrcia. Tant és així que, quan a finals del segle XVI i principis del XVII la Confraria de l'Assumpció va manifestar la impossibilitat de continuar la representació per manca de recursos econòmics, el Consell mateix va decidir el 1609 fer-se càrrec de la *Festa*. Amb aquesta finalitat va establir, amb el permís previ del senyor feudal d'Elx, un seguit d'impostos, especialment en la moltura de grans i en la venda de carns. D'altra banda, cada any, a l'inici de l'estiu, nomenava dos cavallers electes que tenien com a missió administrar els recursos recaptats pel Consell i organitzar la festivitat, tant la representació assumpcionista o Misteri com els actes cívics que l'envoltaven.

La *Festa* s'ha mantingut fins als nostres dies gràcies a un rescripte pontifici d'Urbà VIII, datat en l'any 1632, ja que el Concili de Trent havia prohibit aquest tipus de representacions a l'interior de les esglésies. De fet, el 1631 el bisbe d'Oriola intentà aplicar aquests acords a la *Festa* i prohibir-la, però l'actuació del Consell il·licità aconseguí el permís papal que manifestava que

des de temps immemorial fins avui, amb justos i legítims títols anteriors s'han trobat i en el present es troben, efectuant i realitzant en el seu lloc i temps el celebrar en pacífica i quieta possessió i solemnitzar la festa de l'Assumpció de la Benaventurada Verge Maria amb representacions i cants, segons ancestral costum observada fins avui tant en el mateix dia de dita festa, com en la seua vespra...¹³

⁹ ABSME, *Mano quinta de varias* (Sig. 56/1), doc. 29.

¹⁰ Veg. Juan GÓMEZ BRUFAL, «Procesión de Viernes Santo en Elche», *Información*, Alacant, 21 d'abril de 1977.

¹¹ Veg. Referent a això l'esplèndida obra de Gaspar JAÉN I URBAN, amb fotografies d'Andreu CASTILLEJOS, *Llibre de la Festa*

El cicle festiu d'agost,¹⁴ que, més o menys fossilitzat i amb afegits posteriors, s'ha mantingut fins l'actualitat, era molt semblant al d'altres poblacions del nostre àmbit cultural, tal com han posat de manifest les investigacions documentals realitzades per diferents estudiosos, publicades, per exemple, en els últims números de la revista local *Festa d'Elx*.¹⁵

Deixant de banda alguns actes preparatoris o proves, com la de veus del 6 d'agost, que es duu a terme a la Sala de Sessions de l'Ajuntament per triar els cantors infantils de l'obra, o la de l'Àngel, desenvolupada a Santa Maria el 10 d'agost per provar el bon funcionament de les tramoies aèries del Misteri i la serenitat dels petits actors, la *Festa* pròpiament dita s'inicia la nit del 13 d'agost en la celebració coneguda com *Nit de l'Albada*.

La *Nit de l'Albada* o *Albà* posa en marxa la celebració de l'Assumpció en tenir lloc a la mitjanit de la vespra de la festivitat de la Mare de Déu. Ja en la consuetud de la *Festa* de l'any 1625, la primera que tenim localitzada, es fa referència a aquest acte. En aquella època s'encenien focs i llums en les muralles de la ciutat i en les finestres de les cases, i es disparaven trets d'artilleria i de fusells a la mitjanit del dia 13 i del 14 d'agost, com a preàmbul de la celebració. Un preàmbul que intentava allunyar les forces del mal, de manera que la festa se celebrara sense cap impediment; un preàmbul que, segons diu el document, aconseguí que la «nit es torne dia»:

A l'alba de la vespra dichosa de Nostra Senyora de l'Assumpció es dispara la artilleria per tres vegades cascuna per son temps i per son ordre ajudant ab aquella totes les campanes de les esglésies ab los ministrils, sons de dulçaines i trompetes bastardes i lo propi es fa a la nit següent ab més i major ventaja puix de cinc o sis torres es disparaven moltes grosses de coets i artilleria de tal manera que la nit es torna dia per causa de haver tanta diversitat de focs en les torres i muralles i llums en totes les esglésies i per les finestres i terrats de dita vila i ravals de aquella.¹⁶

Amb el pas dels anys, la celebració s'anà desenvolupant de manera que només té lloc en la nit del 13 d'agost. En el segle XVIII hi ha notícies sobre que el Consell sufragava un castell de focs artificials i, ja en el XIX, apareixen referències al llançament d'una gran palmera de focs a les dotze de la nit des de la torre de l'Ajuntament. Després de la Guerra Civil s'instaurà l'anomenat *coet ofrena* i es va popularitzar el costum de llançar palmeres de focs i trons en els minuts anteriors a la mitjanit, pagades per particulars, comerços, indústries, etc. La *Nit de l'Albada* es culmina amb l'anomenada *palmera de la Mare de Déu* que, des de fa uns anys, es bota des del campanar de Santa Maria, amb els llums del poble apagats, les campanes al vol i una silueta de la Verge feta amb foc. Tanmateix, allò que sempre ha mantingut d'acte popular i que el diferencia d'altres celebracions de focs artificials és la participació dels il·licitans,

d'Elx, Elx, M. Pastor, 1984.

¹² ABSME. Testament d'Isabel Caro. 9 de juliol de 1523 (Sig. 75P). Sobre la història de la *Festa d'Elx*, Veg. J. CASTAÑO, *L'organització de la Festa d'Elx a través del temps*, València, Consell Valencià de Cultura, 1997.

¹³ JOSÉ POMARÉS PERLASIA, *La «Festa» o Misterio de Elche*, Barcelona, 1957, p. XXI-XXVII.

¹⁴ Veg. J. CASTAÑO, «Guía de la festividad», *La Festa o Misterio d'Elx*, 4a ed. augmentada, Alacant, Patronat del Misteri d'Elx, 1998, p. 57-70.

¹⁵ Veg., per exemple, Ramon MIRÓ, «L'Assumpció a Tàrraga», *Festa d'Elx*, 49 i 50, Elx, 1997 (p. 121-137) i 1998 (p. 155-170); o

que, des de les seues cases, llancen tota mena d'artificis de pólvora o van a córrer els coets borratxos, d'eixides o carretilles pels carrers cèntrics de la ciutat.

El 14 d'agost és representada a la basílica la primera jornada del Misteri o *Vespra*, en què s'escenifiquen els últims moments de la vida de la Verge, l'anunci de la seua mort per part de l'àngel que baixa en la Magrana, la congregació dels apòstols, la mort de Maria i la pujada al cel de la seua ànima. Aquesta primera jornada conclou amb l'exposició del cos mort de la Mare de Déu en el cadafal de Santa Maria, on rebrà la veneració dels il·licitans tota la nit, ja que les portes de l'església romanen obertes fins a l'endemà.

I a la mitjanit s'inicia un altre dels actes populars i tradicionals, la *Roà*. Com sabeu, aquesta és una mena de processó en què els il·licitans recorren amb un ciri encés els mateixos carrers per on, l'endemà, passarà la processó del soterrament de la Mare de Déu. Aquesta mena de vetlatori comunitari de la Mare morta, sembla que té el seu origen en les promeses que els il·licitans feien a la Mare de Déu en moments de malaltia o angoixa. I és comú fer més d'una volta pel recorregut, per familiars malalts o difunts, com en èpoques passades era freqüent veure fidels fent la *Roda-da* o *Roà* descalços o a genollons. Al final de l'acte, el ciri es deixa com a ofrena, a la Mare de Déu i el valor simbòlic d'aquesta ofrena dins d'una societat eminentment agrària com era la il·licitana fins als primers anys del nostre segle, es traduïa en una gran collida de cera quan la collita havia estat bona, o d'una menor quantitat quant l'any no havia donat molts fruits.

En el matí del dia 15 d'agost, el dia de l'Assumpció de la Verge, ix al carrer la processó del soterrament de la Mare de Déu. En un principi eren els capellans il·licitans els encarregats de portar al muscle la imatge morta de la Verge. Una processó que es feia en molts pobles mediterranis i que donaria lloc a representacions posteriors. Una processó a la qual, en el cas d'Elx, s'incorporaren els personatges del Misteri per desig del bisbe d'Oriola, que va predicar en la festivitat en l'any 1620: «... i per a major honra de dita processó manà que los apòstols, Maries i àngels acompanyaren a Nostra Senyora levant aquells lo pal·lis i tabernacles i les Maries i àngels seguint dita processó que paregué també com si fora el mateix dia de la fí de Nostra Senyora...».¹⁷

A la vesprada, té lloc la segona jornada del Misteri o *Festa*, en què es representa la lluita entre apòstols i jueus per a evitar el sepeli de la Verge, la conversió i el bateig dels jueus, el soterrament de la Mare de Déu, la seua assumpció al cel en l'Araceli, l'arribada tardana de sant Tomàs i, finalment, la coronació solemne de la Verge per la Trinitat. Aquesta coronació és el moment culminant de l'escenificació i el punt fonamental de la celebració comunitària. La Mare de Déu, la patrona

Pep VILA, «La Festa de

d'Elx, és coronada com a reina de la creació en presència de tots els il·licitans, que omplien el temple de Santa Maria i els carrers i les places dels voltants.

La festivitat, però, no acaba amb el Misteri. Encara que en els últims temps s'ha anat despenjant una mica de la celebració, la *Festa*, com tota festa religiosa, té la seua vuitada. I en aquesta es torna a gitar la Mare de Déu en un llit barroc del segle XVII, fet d'argent i eben, situat en un cadafalet que s'alça en l'altar major de la basílica. I a aquest cadafalet pugen els il·licitans a besar els peus de la Verge. I cada vesprada, fins al 22 d'agost, se celebren les anomenades salves de la Mare de Déu, en què es canten uns goigs del segle XVII, també en valencià com el Misteri, en què es van passant els moments més assenyalats de l'assumpció de la Verge i es demana la protecció de la Mare de Déu per a tot el poble.

A aquests actes populars i religiosos el Consell il·licità afegia altres celebracions civils com, per exemple, corregudes de bous, que eren seguides per les autoritats i pels forasters convidats, des de cadafals alçats a la plaça major, on eren obsequiats amb dolços, aigua de neu, etc. Així mateix, també tenia lloc una fira que s'instal·lava a l'anomenat carrer de la Fira, al costat de Santa Maria, en què es podien comprar diverses mercaderies i que, de vegades, es veié amenaçada perquè es desenvolupava al mateix temps que els actes religiosos tenien lloc al temple amb les seues portes obertes.

Hi ha nombrosos documents que són bona prova de l'ambient festiu que es vivia en els dies centrals d'agost a Elx. Podem seleccionar-ne, per exemple, el propi plet entre el Consell d'Elx i el bisbat sobre la prohibició de la *Festa* i que, com hem vist, va donar lloc a la seua autorització perpètua pel papa el 1632. Així, en la contestació donada pel bisbe d'Oriola davant el permís papal, manifesta que ell no havia intentat prohibir la representació, però sí separar els homes de les dones en l'església i posar-hi una mica d'ordre, perquè tenia notícia que s'hi feien actes poc edificants i desvergonyits i, fins i tot, baralles amb ferides, o berenars amb fruites i queviures que es llançaven els uns als altres, o amb vi que es venia dins el recinte sagrat, com si es tractara de festes profanes o de corregudes de bous.

Un altre document interessant és el datat l'any 1871 i que va ser redactat pel Consell il·licità en l'expedient que intentava evitar que els béns de la Mare de Déu foren confiscats per l'Estat. Entre els arguments que s'hi donaven sobre l'ús comunitari d'una bona part d'aquests béns s'indicava que

...en la festividad anual que se consagra en esta ciudad a su patrona, Nuestra Señora de la Asunción, la misma mayoría de vecinos

de pueblos limítrofes a ésta y gran parte de la provincia se albergan en dichos días en las referidas fincas, por ser época de verano y en ellas pernoctan, construyendo al efecto tiendas de campaña en las que guisan sus alimentos y hacen todo lo necesario para poder permanecer en esta ciudad los tres días en que se celebran dichas fiestas, pues de otro modo no podría dárseles albergue en la población durante las fiestas dichas, por la escasez de habitaciones para ellos.¹⁸

Aquesta celebració tradicional també ha patit transformacions importants que han modificat el seu esquema històric. Així, per exemple, des que l'any 1924 es va organitzar l'anomenat assaig general de la vesprada del 13 d'agost, el Misteri es representa aïllat del seu entorn i no com una part més de la festivitat, en una funció pensada especialment per a forasters, estudiosos o curiosos. I no solament el dia 13 sinó, des dels anys setanta, també les nits de l'11 i el 12 d'agost.

Recordem també que al final dels anys seixanta i primers dels setanta del nostre segle, la ciutat, que ja havia experimentat una important immigració i havia augmentat considerablement el seu nombre d'habitants, va ampliar les festes d'agost amb un seguit d'actes cívic - ofrena i batalles de flors, desfilades, barraques populars, balls, etc.- organitzats per mitjà d'unes comissions que s'anaren creant en les diverses barriades, de manera que augmentara la participació popular en les festes.

I a partir de 1979 es posaren en marxa noves festes com les de Moros i Cristians i la de Pobladors d'Elx, amb esquemes i desenvolupament propis i diferents de les nostres celebracions tradicionals que, com hem vist, tenen en el Misteri i els actes que l'envolten, el seu nucli més assenyalat.

Tanmateix en aqueixa visió actual de la *Festa* com a espectacle culte, encara hi ha un altre moment en què s'allunya més de la seua concepció tradicional. Ens referim a les representacions que tenen lloc cada dos anys en els últims dies d'octubre i l'1 de novembre. Aquestes funcions extraordinàries van ser creades el 1954 per commemorar la proclamació de l'assumpció de la Mare de Déu com a dogma de l'Església. Primer es feien cada cinc anys i, a partir de 1972, cada dos anys, concretament els anys acabats en nombre parell. Aquestes representacions, que a partir de 1990 són el nucli central del Festival de Teatre i Música Medieval d'Elx, apareixen totalment fora del seu cicle tradicional i aïllades dels actes que habitualment l'envolten (Nit de l'Albada, Rodada, salves, etc.). És per això que en aqueixes escenificacions resulta una mica difícil parlar de la *Festa d'Elx* i sí d'una peça teatral de característiques extraordinàries, però, més aviat, amb una vinculació popular més feble i deformada.¹⁹

l'Assumpció i el llit de la Mare de Déu a Girona», *Festa d'Elx*, 48, Elx, 1996, p. 97-114 i, del mateix autor, «El culte assumpcionista i el llit de la Mare de Déu de Vic», *Festa d'Elx*, 49, Elx, 1997, p. 173-183.

¹⁶ P. IBARRA I RUIZ, *El Tránsito y la*

La Vinguda de la Mare de Déu

L'última fita festiva que tractarem serà la de les festes de la Vinguda de la Mare de Déu a Elx que, com és sabut, se celebren els dies 28 i 29 de desembre.²⁰

Recordem que la tradició, transmesa de pares a fills, ens relata com un soldat il·licità, Francesc Cantó, que estava fent guàrdia en la platja del Tamarit el 29 de desembre de 1370, va veure en la mar una caixa tancada. Aquesta caixa duia escrit en la tapa «Sóc per a Elx» i dins hi havia la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció i la consuetud de la seua *Festa*. Una vegada avisades les autoritats i el poble en general, la imatge fou traslladada a la població, primer a l'ermita de Sant Sebastià i, anys després, a l'església de Santa Maria.

La primera referència que podem oferir sobre la tradició de la Vinguda de la Verge a la ciutat prové de l'any 1686. Està inclosa en un llibre imprès a València anomenat *Año virgíneo*, que fa una mena de calendari marià. En parlar de la festa de l'Assumpció de la Verge, es refereix a la imatge i diu que

En Elche, villa de las más principales deste Reyno, se haze todos los años una fiesta de las más ruidosas de estos Países: el motivo de ella es, assí el hallazgo de una hermosísima Imagen en la orilla del mar dentro de una arca, con este sobre escrito «A Ilice», que se interpreta a Elche, según gravísimos autores, que le dan con mucho fundamento esta interpretación, sino también por las singulares finezas y portentosos milagros que en diferentes tiempos ha obrado.²¹

I resulta molt interessant aquesta referència perquè altres obres, com l'esmentat manuscrit de Cristòfol Sanç de 1621 i la consuetud de la *Festa* de 1625, que parlen de la Mare de Déu o del suposat origen del Misteri, no es refereixen per a res a aquesta tradició de la Vinguda, cosa que ens fa suposar que era posterior en el temps. De fet, com ja han apuntat alguns estudiosos,²² sembla que la tradició de la Vinguda va ser creada per donar-li a la *Festa* un origen sobrehumà i, per tant, per protegir-la de possibles atacs o prohibicions com l'iniciat el 1631. Si, a més, tenim en compte que ens trobem en el segle de la Contrareforma amb un ambient de forta devoció cap a la figura de la Mare de Déu, podem trobar una possible explicació a aquesta tardana Vinguda de la qual, com indicava, no hi ha cap referència ni documental ni bibliogràfica, abans del segle XVII.

D'altra banda, el primer document que ens parla d'unes festes fetes al voltant de la Vinguda de la Mare de Déu està datat el 1765, i es tracta d'un memorial enviat al Consell municipal per mossén Pasqual Brufal que diu:

Mosén Pasqual Brufal y López, vezino de esta villa de Elche, ante V.S. expone; que en atención a estar próxima la función de la Venida de Nuestra Patrona de la Asunción, cuya celebridad la festeja el día 28 y 29 sus patrisios, suplica el exponente si fuere de

Asunción de la Virgen, Elx, Tip. Agulló, s.d. [1933], p. 20-21 (Transcripció de la consuetud de 1625).

¹⁷ P. IBARRA, *op. cit.*, p. 21-22.

¹⁸ Arxiu Històric Municipal d'Elx [AHME], capítol del 12 d'abril de 1883.

¹⁹ Sobre aquesta problemàtica, Veg. J. CASTAÑO, «La Festa d'Elx i la ciutat a l'època contemporània», *Festa d'Elx*,

su beneplácito librar aquella limosna que más bien vista le fuera para subsanar tan cresido gasto como se ofrezze, favor que espera el suplicante del recto selo de V.S....²³

En aquesta època, la celebració de la Vinguda se centrava en cerimònies de tipus religiós, com uns *maitines* desenvolupats la nit del dia 28 de desembre a l'església de Santa Maria²⁴ i en la processó del dia 29 amb la imatge de la Verge, que tenia una parada especial en l'ermita de sant Sebastià per a recordar els anys en què la figura tingué en aquest petit oratori el seu lloc de culte.

Amb el segle XIX, s'afegiran a la celebració un seguit d'elements festius i populars que acabaran per convertir-la en la festa més important de la població, especialment en la segona meitat del segle i coincidint amb un període de decadència de la *Festa* d'agost.

Així, les cròniques conservades manifesten que per a les festes de Sant Serapi, un sant mercedari venerat a l'església del convent de Santa Llúcia d'Elx, celebrades el 15 de novembre de 1805, s'utilitzaren alguns carros triomfals -una mena de carrosses festives- que sufragaren els gremis locals de fusters, sabaters, rastelladors de cànem i forners. I sabem que, en aquesta ocasió, es va ornamentar per primera vegada un carro de manera que representara l'arca en què, segons la tradició, va ser trobada la imatge de la Mare de Déu d'Elx.²⁵

L'èxit obtingut per aquesta representació plàstica va fer que en les festes de la Vinguda, celebrades el desembre del mateix any, es fera desfil·lar de nou la carrossa amb l'arca de la tradició, juntament amb comparses que representaren les dotze tribus d'Israel, dotze patriarques, quatre heroïnes bíbliques, una dansa d'indis i una altra de nans.

En anys successius, els carros dels gremis que, com veiem, també tenien una important participació en aquesta festivitat, acompanyaven la patrona de la ciutat. Per exemple, en l'any 1807 desfilaren nou carros triomfals especialment ornamentats: el del gremi dels fusters representava Judith amb el cap tallat d'Holofernes; el dels sabaters estava adornat «con una invención nueva», que no s'especifica en el document, i amb un personatge còmic; el carro dels rastelladors de cànem i cordellers representava un vaixell amb tripulació turca, que en un apartat de la festivitat participava en lluites de moros i cristians; la carrossa dels forners presentava un forn de pa on es veien operaris pastant, coent i traient pans d'un forn figurat; el dels ferrers, amb una fornal i una enclusa, mostrava alguns artesans que figuraven treballar i que repartien al públic peces de ferro forjat; un altre carro, pagat pels cecs del poble, presentava personatges disfressats que tocaven música i cantaven cobles populars; el dels taverners figurava una font de la qual manava vi i altres licors; i, per fi, el carro dels caçadors mostrava un tron amb un rei envoltat de cortesans i soldats, que feien exercicis i maniobres.

50, Elx, 1998, p. 93-101.

²⁰ Una aproximació a la història d'aquesta festa pot veure's en el nostre treball *Apuntes sobre la Venida de la Virgen a Elche*, Elx, Societat de la Vinguda de la Mare de Déu, 1984.

²¹ Estevan DOLZ DEL CASTELLAR, *Año virgíneo*, València, 1686-1688, vol. III, p. 201.

²² Luis QUIRANTE SANTACRUZ, "Sobre l'origen miraculós de la Festa", *La Rella*, 1, Baix Vinalopó, 1993, p. 33-40.

²³ AHME, capítol del 23 de desembre de 1765.

²⁴ Veg. J. CASTAÑO, «Els «maitines» de la Vinguda de la Mare de Déu», *Sóc per a Elig*, 1, Elx, 1989, p. 49-52.

²⁵ Veg. J. CASTAÑO, "Els carros triomfals a les festes de la Vinguda de la Mare de Déu d'Elx del segle XIX», *Sóc per a Elig*, 8, Elx, 1996, p. 41-47.

²⁶ Veg. J. CASTAÑO, "Poesia efímera a les festes de la Vinguda de la Mare de Déu d'Elx (1865-1870)», *Sóc per a Elig*, 6, Elx, 1994, p. 37-43.

²⁷ J. FUENTES I PONTE, *Memoria his-*

Aquests carros triomfals, amb les seues respectives comparses disfressades a aquest efecte, obrien -com en les processons del Corpus- la desfilada religiosa que acompanyava la imatge de la Mare de Déu. Al llarg dels carrers per on passava s'alçaven altars ben adornats, que servien de parades a la processó, i els personatges dels carros anaven repartint estampes de la Verge, productes manufacturats o alimentaris -sabates, espadnyes, cordells, pa, pastes, vi, aiguardent, etc.- o també paperets de colors amb poemes efímers al·lusius a la festivitat, dels quals s'han conservat alguns a l'Arxiu Municipal d'Elx.²⁶ Entre els carros s'intercalaven les comparses, les músiques i els cors. Darrere de tot seguia l'estendard de la Verge, dotze xiquets amb un tron del Nen Jesús, els gremis en corporació amb els seus guions, les comunitats religioses de franciscans i mercedaris, i el clergat parroquial que conduïa la imatge de la Mare de Déu de l'Assumpció. Presidia el Consell municipal sota maces i tancava la desfilada la banda de música i una guàrdia turca disparant trets. D'altra banda, el document que conté la descripció, manifesta que

por las calles había muchas tracas de morteretes, disparándose estos al pasar la Virgen y durante las noches hubo luminarias en todas las casas, así como colgaduras y arcos, todos tres días.²⁷

L'abolició dels gremis tradicionals, decretada el 1813 i acomplida definitivament el 1836, féu que s'anara perdent la seua participació en les festes de la Vinguda. Només l'agrupació professional més nombrosa i econòmicament més potent, la d'espadnyers i rastelladors de cànem, preparava cada any el carro que representava l'arca de la Vinguda i recordava als il·licitans la tradició secular. La creació de l'anomenada Societat de la Vinguda de la Mare de Déu en l'any 1865, per a evitar la pèrdua de les festes anyals, féu que la participació popular retornara: ja per a les festes d'aqueix any es fa menció d'alguns carros triomfals pagats per cordellers, moliners, forners, ferrers, obrers, hortolans, llauradors, fusters, mestres d'instrucció pública i, per fi, el que representava l'arca de la Verge, sufragat per l'esmentada Societat. A més es va posar en marxa una mena de representació cívica -molt semblant a l'actual- en què un personatge que figurava ser Francesc Cantó anunciava la troballa de la Mare de Déu. El poble, presidit per les autoritats de l'època i convocat per un ban públic, anava a l'hort de les Portes Encarnades, en l'eixida cap al camí vell de Santa Pola, que representava la llunyana platja del Tamarit, i s'endua la imatge de la patrona cap a Santa Maria.

Una descripció detallada de la desfilada efectuada el 29 de desembre de 1865²⁸ ens indica que la processó s'iniciava amb el carro triomfal dels rastelladors, que representava una vaixell «con sus hinchadas velas y sus banderas y gallardetes, en la que se disparaban tremendos tiros por los moros, arrojando pequeñas manufacturas de su oficio». Després anaven els carros dels obrers, ferrers, fusters -aquest duia un home que

figurava ser sant Josep-, moliners i fornors, llauradors, hortolans (amb una palmera natural amb dàtils) i mestres amb xiquets disfressats «con brillantes trajes, entonando himnos alusivos al acto».

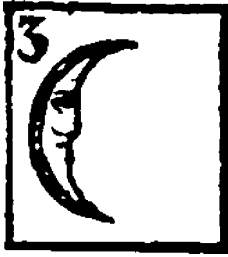
Els carros eren acompanyats per comparses com la de moros i cristians, que feien un a part en la festivitat per disputar un castell de fusta situat a la plaça de Baix, amb elements festius que avui veiem en algunes ciutats veïnes: ambaixades, lluites, música, una figura de Mahoma, espies i, sobretot, aquest carro que figurava un vaixell. Altres comparses eren les de bojors, vells i velles, mariners portant l'arca de la Mare de Déu o la anomenada d'*antiguos*, a cavall. La processó acabava amb el «carro de la Sociedad de la Venida de la Virgen, adornado de verdes ramajes y palmas blancas, en que lucían su gracia bellísimas jóvenes con bonitos trajes, las que cantando un bonito himno, arrojaban volantes con versos». Finalment anava el clergat local presidit pel bisbe diocesà, la imatge de la Verge, el Consell municipal i la banda de música.

En l'any 1870 es va organitzar una celebració especial per solemnitzar el V centenari de la Vinguda. En aquest any, per primera vegada, es va fer una petita representació de la troballa en la mateixa platja, on també es va beneir la primera pedra d'una futura ermita que recordara el lloc de la Vinguda; una ermita que no s'alçaria fins molts anys després. Tanmateix, encara que en algun any posterior es va tornar a intentar realitzar l'inici de la festa a la platja, es va desistir per la brevetat dels dies de desembre i la gran distància existent, cosa que deslluïa la celebració.

En aquell any 1870, l'acte més solemne va ser, sens dubte, la processó del dia 29 que podem qualificar com l'última supervivència d'una mostra de barroc efímer a Elx. La descripció que ens ofereix el cronista Ruiz de Lope²⁹ assenyala que la part civicofestiva estava formada per una xaranga de dotze músics a cavall, vuit nans amb vestimentes i caps duts de València, un grup de música sorda, la comparsa de bojors que ballaven i causaven la hilaritat de la gent entrant i eixint de dues gàbies que duïen, la comparsa de vells i velles que tocaven unes grans postisses, comparses de moros i cristians, contrabandistes, soldats, bandits de la partida del bandoler Tall-Ferro, llauradors, etc. Tots ells anaven acompanyats de músiques, dolçaines i tabalets, i desfilaven entre els carros triomfals: un, representant una barca amb comparsa de mariners formada per llauradors de la Baia; el de caçadors, que duïa una xiqueta disfressada de la deessa Diana; el de fusters, amb un sant Josep que mostrava eines de l'ofici; el d'hortolans, amb un hort i una palmera natural a què pujava un xiquet que munyia els dàtils i els tirava a la gent; el de llauradors i, finalment, el de la Societat de la Vinguda, ornamentat amb palmes blanques i amb xiquets i xiquetes vestits d'angelets.

La part religiosa estava formada per grups que duïen els guions i les creus parroquials, com també les imatges en tabernacles dels sants patrons

de les parròquies de la ciutat i les ermites del camp. Després figurava Francesc Cantó a cavall, una comparsa de xiquets amb palmes blanques, els dotze apòstols, dues comparses de mariners i un tabernacle amb l'arca de la Vinguda i xiquets vestits d'àngels. Més tard, els personatges que figuraven el governador del castell de Santa Pola, el vicari i el notari d'Elx de l'època de la Vinguda, el clergat de Santa Maria, la imatge de la patrona d'Elx i, per fi, l'Ajuntament antic, el pal·li, la presidència eclesiàstica, el cabildo de la catedral d'Oriola, el bisbe diocesà, el Consell municipal i la banda de música.

De tots aquests carros i comparses triomfals, que a poc a poc anaren desapareixent de la festivitat amb el canvi del segle, només quedaren les formades pels mariners encarregats de portar l'arca de la tradició i la d'heralds que, amb les seues dalmàtiques quadribarrades i els seus estendards marians cantaven, i canten, lloances a la Verge. També quedà, fins fa alguns anys, el costum que xiquets i xiquetes vestits d'àngels se situaren als peus de la imatge de la Verge, en el seu tron.

Durant molts anys l'esquema de la festivitat ha estat sempre el mateix. El dia 27 per la vesprada, la imatge de la Verge es entronitzada en una cambra de la casa de l'hort de les Portes Encarnades, on rep la visita i l'ofrena dels veïns dels barris de la Tripa i del Raval, i on resta preparada fins a l'endemà. El dia 28, a les tres de la vesprada i després del dispar d'una *bombà*, el personatge que figura ser Cantó ix al galop del seu cavall des de l'hort de les Portes Encarnades fins a la plaça de Baix. Anuncia a l'Ajuntament antic l'aparició miraculosa i, tot seguit, es llig un ban públic en diversos punts de la ciutat per convocar el poble. La desfilada es dirigeix a l'esmentat hort i està formada, a més de pel poble en general que duu palmes blanques, per les comparses d'heralds i mariners, les autoritats de l'època i les actuals. La imatge de la Verge i l'arca són portades pel barri del Raval, que para davant l'església de Sant Joan i, especialment, a l'ermita de Sant Sebastià. Una vegada a Santa Maria, un sacerdot nascut a Elx donarà la benvinguda a la Mare de Déu i es cantarà l'himne de la Vinguda, compost el 1911. El 29 de desembre, es fa una solemne processó pels carrers principals de la ciutat, amb la imatge trobada i amb la presència de tots els personatges de la tradició. Aquesta festa també ha sabut conservar alguns elements festius tradicionals, com nanos i gegants, dolçaina i tabalet, traques, etc.

Tanmateix, tant per recuperar la nova imatge de la Mare de Déu feta després de la Guerra Civil (1940), com per celebrar el VI Centenari de la seua Vinguda, es tornaren a fer representacions la platja del Tamarit. I, a partir de 1980, primer cada cinc anys i, actualment, cada dos, s'han repetit aquestes representacions de la trobada en la mateixa platja, que han tingut bon èxit de participació, ateses les facilitats actuals en matèria de transports. La representació és seguida d'una romeria que porta la imatge

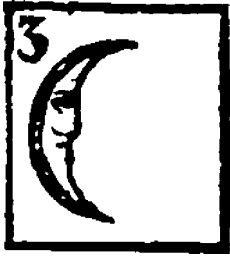
de la Verge des de Santa Pola fins a Elx pel camí vell i que es conjuga, posteriorment, amb les festes habituals de tots els anys. En aquests anys acabats en nombre parell, s'han de suprimir els actes del dia 27 en l'hort il·licità -cosa que afecta, especialment els barris propers-, ja que la imatge de la Mare de Déu es duta a Santa Pola.

D'aquesta manera, a banda de produir-se una certa inestabilitat i desconcert en la festa en perdre els seus punts de referència tradicionals -un any en la platja, un altre al Raval-, la celebració, totalment urbana des del seu naixement i que tenia com a acte més solemne la processó del 29 de desembre, s'ha transformat en una festivitat vertebrada al voltant d'una romeria de creació recent que, a imitació d'altres foranes, porta als il·licitans fora de la seua ciutat, amb un considerable esforç personal i amb el perill d'una estandarització de les celebracions festives.

Tot allò que hem vist en aquesta petita aproximació històrica a les nostres festes més destacades, ens porta a entendre-les com un element viu i en constant transformació per part de la societat que les ha creat i les fa possibles. Com hem vist, canvis i transformacions han existit sempre al llarg de la història. Uns canvis i unes transformacions que, produïts de manera gradual i lenta, amb elements propis de la cultura del poble, són fàcilment assimilables per la gent que, ràpidament, els fa seus. Tanmateix, que si es fan d'una manera forçada, ràpida, sense control ni criteris o amb criteris estranys, causen el desconcert i la pèrdua dels vincles entre la població i les seues festes. I si, a més, els canvis introduïts tendeixen a donar espectacularitat a les celebracions, en detriment de la participació popular, o a la seua uniformització amb festes d'altres llocs, de manera que finalment totes les festes de tots els pobles se semblen perquè totes tenen els mateixos elements i el mateix esquema, estem assistint a la pèrdua irreparable d'una part fonamental i destacada de la personalitat d'un poble, a una part irrecuperable de la seua forma de ser com a comunitat, a una part fonamental de la seua cultura.

A Elx, que, com diem, ha experimentat una forta immigració en un període de temps relativament curt, ha vist canviar la seua concepció vital i el seu calendari agrari per un altre industrial i on habitualment es barregen diverses concepcions culturals, la situació, naturalment, és prou complexa. És cert que s'han donat passos importants en la recuperació d'elements festius que s'havien oblidat -recordem l'èxit de la recuperació de la música de dolçaina i tabalet ara present en totes les nostres festes- o la presència d'un nucli important de ciutadans conscient de la necessitat de conservar i millorar, també en l'àmbit festiu, allò que hem viscut sempre, allò que encara ens queda de propi i que cal mantenir-ho i potenciar-ho com a part important de la nostra personalitat, de la nostra singularitat, de la nostra identitat. En aquest sentit, seria de gran interès

que, a banda dels esforços personals, també els organismes responsables de les diverses festes fixaren uns criteris clars, basats en la història de les pròpies festes i en la tradició local, que reflexionaren sobre allò que han estat, són i han de ser les nostres festes, per conduir cada celebració dins d'aquests criteris. Només així tindrem unes festes plenes de significat, coherents amb la nostra cultura i la nostra identitat com a poble, i riques i enriquidores per a tothom.